

Μέντορας

ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ, 4

Δεκέμβριος 2001

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΤΡΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ Υπουργός ΥΠ.Ε.Π.Θ.	3	<i>Χαιρετισμός</i>
ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου	7	<i>Πρόλογος</i>
ANNA ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ-ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ	9	<i>Η ελληνική γλώσσα και το λεξιλόγιό της στον 21ο αιώνα</i>
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΕΛΟΥΔΗΣ	22	<i>Σημασιολογία της ελληνικής γλώσσας</i>
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ε. ΓΚΟΤΟΒΟΣ	36	<i>Γλωσσική ετερότητα και εκπαιδευτικοί οργανισμοί</i>
ΔΗΜΗΤΡΑ ΘΕΟΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΝΤΟΥ	62	<i>Εξέλιξη και μεταβολή στη γλώσσα: μια ψυχολinguσολογική προσέγγιση</i>
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ	74	<i>Συγγράφοντας ένα σχολικό εγχειρίδιο: η περίπτωση του νέου βιβλίου της Λυρικής Ποίησης για τη Β΄ Ενιαίου Λυκείου</i>
ΝΤΕΪΒΙΝΤ ΚΟΝΟΛΙ	95	<i>Η μεταγραφή ελληνικών κύριων ονομάτων στην αγγλική γλώσσα</i>
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ	111	<i>Η ελληνική γλώσσα στον 21ο αιώνα</i>
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΑΛΛΗ	118	<i>Δομή και σχηματισμός λέξεων της Κοινής Νεοελληνικής</i>
ΒΑΣΩ ΤΟΚΑΤΑΙΔΟΥ	140	<i>Η διδασκαλία της Ελληνικής ως ξένης και δεύτερης γλώσσας: ανάγκες και συμβατότητα γραμματικής και επικοινωνίας</i>
ΧΡΙΣΤΟΣ ΤΣΟΛΑΚΗΣ	150	<i>Αχιλλέας Τζάρτζανος, ο μεγάλος λησμονημένος και ο προφητικός</i>
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ	185	<i>Ορθογραφικά προβλήματα της Νεοελληνικής</i>
ANNA ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ	203	<i>«Γλωσσικοί φάκελοι»: μια εναλλακτική διδακτική προσέγγιση</i>
ΣΩΦΡΟΝΗΣ ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ	214	<i>Ο δημοσιογραφικός λόγος σε ελληνική γλώσσα: ρητές γλωσσικές επιλογές και υπόρρητες αναφορές</i>

Χαιρετισμός

του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Ως Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων εκφράζω την ικανοποίησή μου για την εκπόνηση του παρόντος τόμου για την ελληνική γλώσσα στον 21ο αιώνα. Και η απλή αναδρομή στα περασμένα πείθει ότι η αυγή της νέας χιλιετίας βρίσκει την ελληνική γλώσσα στην καλύτερή της ώρα: έχουμε αφήσει οριστικά πίσω τη διγλωσσία που μας ταλάνιζε για αιώνες, από την ανατολή του χριστιανισμού έως πρόσφατα, με τις τραυματικές για τον τόπο υπερβολές του 19ου και του 20ού αιώνα είτε προς την κατεύθυνση της καθαρεύουσας είτε προς την κατεύθυνση της δημοτικής.

Η επανένωση των διεσπασμένων στο κεντρικό συστατικό της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, που είναι η γλώσσα, αποτελεί βαρυσήμαντη εξέλιξη για δύο κυρίως λόγους, τους οποίους επιθυμώ να επισημάνω: κατ' αρχάς μπορούμε σήμερα να αντλούμε λεξιλόγιο χωρίς προκαταλήψεις από τον θησαυρό όλων των περιόδων της ελληνικής γλώσσας (με την ευκολία που το έκαμαν αρχικά η λατινική και αργότερα όλες οι ευρωπαϊκές γλώσσες), για να καλύπτουμε ολόκληρο το φάσμα των σύγχρονων αναγκών, εφόσον τούτο το επιτρέπει η γερή θεμελίωση της νεοελληνικής γλώσσας στην πλούσια δημοτική μας παράδοση, διευρυμένη από τον εκπαιδευτικό δημοτικισμό, αλλά και από τη συνολική γλωσσική καλλιέργεια στις επόμενες δεκαετίες ως σήμερα.

Έπειτα, στους δύο αιώνες ελεύθερου βίου, μέσα από την πυκνή επαφή της γλώσσας μας με τις περισσότερες ομιλούμενες ευρωπαϊκές γλώσσες, γλώσσες με μεγάλη καλλιέργεια, έφτασε σε θέση πλέον και η δική μας γλώσσα να «σηκώνει» πολλά, όπως θα έλεγε ο Σεφέρης. (Αν και στο κεφάλαιο αυτό δεν έχει ακόμη, νομίζω, αποτιμηθεί στον βαθμό που της αξίζει και η αναμφισβήτητη συμβολή του μεγάλου όγκου μεταφρασμένου λόγου –λογοτεχνικού, δημοσιογραφικού και επιστημονικού– στην καλλιέργεια του νεοελληνικού γλωσσικού οργάνου.) Άρα, με την εσωτερική διεύρυνση και εμβάθυνση αφενός και με τον εξωτερικό «δανεισμό» αφετέρου, η σημερινή Νεοελληνική έχει καταστεί ικανή να εκφράσει με επάρκεια και ακρίβεια, γλαφυρότητα και κομψότητα το σύνολο του νεοελληνικού και του άλλου ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Αναμφίβολα αξίζει το πολύτιμο αυτό όργανο εθνικής καλλιέργειας και αυτογνωσίας να μελετάται εντατικά. Και είναι ευτυχής η διαπίστωση ότι πρόοδος, αντίστοιχη με τη γλωσσική, έχει σημειωθεί και στην επιστημονική μελέτη της γλώσσας μας. Μελέτη που ξεκίνησε με τους καλύτερους οίονους από τον Κοραή και τον Μαυροφρύδη, και συνεχίστηκε –για να μείνουμε στους

Έλληνες μόνον– από τη γενιά του Ψυχάρη και του Χατζιδάκι, από τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη και τους σημερινούς πολυπληθείς συνεχιστές του έργου τους. Τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό συνεχίζεται τώρα με αμείωτους ρυθμούς, σε ένα μεγάλο αριθμό ακαδημαϊκών και ερευνητικών ιδρυμάτων, η εμβάθυνση στα παλαιά προβλήματα της ενιαίας γλωσσικής διαχρονίας και στα νέα της γλωσσικής συγχρονίας. Του λόγου το αληθές μαρτυρεί, μεταξύ άλλων, και μια από τις τελευταίες εκδόσεις του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, η *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα)*, στις 1.200 σελίδες της οποίας συντίθεται η σημερινή εικόνα της ελληνικής και της ξένης σχετικής έρευνας. Ως αγαθό καρπό λοιπόν της ώριμης ελληνικής γλωσσολογίας (και φιλολογίας) χαιρετίζω και τον παρόντα τόμο, που έγινε με πρωτοβουλία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Το ειδικό αυτό τεύχος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για την ελληνική γλώσσα μου δίνει αφορμή για μια δυο σκέψεις. Καταρχήν, μετά από πολλές και ακριβοπληρωμένες οξύτητες και άγονες αντιπαραθέσεις, έχει γίνει αντιληπτή πλέον μια θεμελιώδης αλήθεια, ότι το ζήτημα της γλώσσας και των γλωσσικών επιλογών ενός ατόμου και ενός έθνους είναι, σε τελευταία ανάλυση, ζήτημα ηθικής φύσεως. Ανάγεται εξίσου στα ανακλαστικά και στις συμπεριφορές του συλλογικού σώματος, όσο και στις ατομικές συμπεριφορές. Όταν επομένως και ως άτομα και ως λαός αποκτήσουμε αυτοπεποίθηση στον βαθμό που αντιστοιχεί στη θέση μας μέσα στον σκληρό πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε με την ίδια ωριμότητα και αυτοπεποίθηση θα κρίνουμε και θα αντιμετωπίζουμε και τα προβλήματα των γλωσσικών μας επιλογών. Γιατί το ζήτημα της προσωπικής έκφρασης –και στο γλωσσικό πεδίο– δεν λύνεται ούτε με μιμητισμό έναντι των γλωσσικών προτύπων της αρχαιότητας (όπως πίστεψαν σε άλλες εποχές αρκετοί στη χώρας μας, διότι τότε καταλήγουμε, όπως αποδείχτηκε, στη νοθεία του γλωσσικού αρχαϊσμού) ούτε με υποτέλεια έναντι των νεότερων «μειζόνων» γλωσσικών προτύπων (όπως μοιρολατρικά μπορεί να πιστεύουν άλλοι σήμερα, διότι τότε καταλήγουμε σε υποβάθμιση του δικού μας γλωσσικού οργάνου ή σε υποχώρησή του από ζωτικές περιοχές γλωσσικής χρήσης). Ως Νεοέλληνες, με άλλα λόγια, πρέπει να αισθανθούμε όντως ισχυροί με τα όσα πέτυχε ο λαός μας με τους σκληρούς αγώνες του, εθνικοαπελευθερωτικούς, πολιτικοκοινωνικούς και πολιτιστικούς, με τις μεγάλες θυσίες και τα, πολλά έστω, λάθη του: τότε θα έχει ωριμάσει η αποφασιστικότητά μας να επιδοθούμε και στον γλωσσικού χωροφίου μας την καλλιέργεια, με την περηφάνια αλλά και με την άπειρη αγάπη και ταπεινόφρονη φροντίδα που απαιτούνται: τότε θα μιλήσει και θα γράψει ο Έλληνας σύμφωνα με τις ανάγκες του και χωρίς περιττές και επιζήμιες παρεκκλίσεις ούτε προς τη γλώσσα των αρχαίων ούτε προς την «ηγεμονεύουσα» μεταξύ των ευρωπαϊκών γλωσσών. Γιατί τότε θα έχει ισορροπήσει μετα-

ξύ παράδοσης και νεωτερισμού, που είναι το ζητούμενο για όλους τους λαούς σε εποχές παγκοσμιοποίησης.

Σύμφωνα με τα προηγούμενα, τα καθήκοντα είναι σαφώς προδιαγεγραμμένα για το Υπουργείο Παιδείας και για την εκπαιδευτική κοινότητα από κοινού, που είναι οι δύο θεματοφύλακες της γλωσσικής μας παράδοσης: στο εσωτερικό άοκη καλλιέργεια της γλωσσικής μας αγωγής (που θα χρησιμοποιεί και όλη τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών)· στο εξωτερικό προβολή και διάδοση της Ελληνικής ως αγωγού κατανόησης μεταξύ των λαών και ως ζωντανού διαμεσολαβητή στενότερων σχέσεων με την πολυπληθή ομογένεια.

Το ΥΠΕΠΘ, με όλους τους μηχανισμούς του, υπόσχεται αμέριστη ενίσχυση της κοινής αυτής προσπάθειας και απευθύνει τα θερμότερα συγχαρητήριά του προς όλους τους συντελεστές της νέας αυτής συλλογικής προσπάθειας της ελληνικής επιστήμης, που εμφανίζεται επίκαιρα, κατά τους πανηγυρισμούς του Ευρωπαϊκού Έτους Γλωσσών.

ΠΕΤΡΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

Πρόλογος

Το 2001 έχει χαρακτηριστεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως Έτος Γλωσσών. Και τούτο γιατί αφενός η γλώσσα είναι η βάση στην οποία θεμελιώνεται η παιδεία –και σε μεγάλο βαθμό η πολιτισμική, η κοινωνική και η ιστορική ταυτότητα των λαών, την οποία αυτοί πρέπει να διαφυλάττουν και να καλλιεργούν– και αφετέρου επειδή η γλωσσική πολυμορφία της Ευρώπης είναι η μεγαλύτερη απόδειξη του πολιτισμικού της πλούτου, μια κληρονομιά που καθιστά την ήπειρό μας μοναδική.

Η ελληνική γλώσσα ανήκει στις λεγόμενες «μικρές» γλώσσες ή, πιο σωστά, σε εκείνες που ομιλούνται από ένα σχετικά μικρό αριθμό ανθρώπων. Ταυτοχρόνως όμως είναι γλώσσα βάσης και θεμέλιο των επιστημών και της φιλοσοφίας, γλώσσα-μήτρα με αρχετυπικές λειτουργίες και προεκτάσεις μέσα στο συνολικό σύστημα της ευρωπαϊκής παιδείας. Πέρα από το αυτονόητο, δηλαδή τις βαθιές ιστορικές της ρίζες, η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίζεται από τον πλούτο και την ευελιξία της, γι' αυτό και επέζησε παρά τις περιπέτειες του ελληνισμού.

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο συμμετέχει στο Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών αφιερώνοντας ένα ειδικό τεύχος του *Μέντορα*, στο οποίο είχαν την ευγένεια να συνεργαστούν –και τους ευχαριστούμε γι' αυτό– πολλοί από τους επιφανέστερους μελετητές της ελληνικής γλώσσας, που καταθέτουν, από την πλευρά του ο καθένας, τους προβληματισμούς τους για το παρόν και το μέλλον της Ελληνικής ως συνέχειας της μεγάλης γλωσσικής και πολιτισμικής μας παράδοσης αλλά και ως συμβολής στην ευρωπαϊκή παιδεία. Γιατί η χώρα μας ανήκει ιστορικά, πολιτισμικά και πολιτικά, όπως και οικονομικά και κοινωνικά, στη μεγάλη ευρωπαϊκή οικογένεια. Είμαστε οργανικό τμήμα της Ευρώπης και συμμετέχουμε στη μεγάλη προσπάθεια για την ολοκλήρωσή της. Άλλωστε το αξίωμα στο οποίο βασίζεται η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι η *ενότητα μέσω της διαφοράς*, που απηχεί τον ηρακλείτειο αφορισμό: *εκ των διαφερόντων καλλίστη αρμονία*. Αυτή τελικά η ομορφιά της ποικιλότητας, ο πολιτισμικός πλουραλισμός αλλά και η ισορροπημένη διαφορετικότητα είναι που δομούν και εμπλουτίζουν το ευρωπαϊκό κοσμοείδωλο.

Στην αυγή του 21ου αιώνα η ελληνική γλώσσα εκφράζει το ιστορικό βάθος του ευρωπαϊκού πολιτισμού, τον αρχετυπικό ρόλο της σκέψης και την αίσθηση της συνέχειας.

Στις ανοιχτές δημοκρατίες των ημερών μας, στις ανεκτικές κοινωνίες των πολιτών του κόσμου που οικοδομούμε στην Ευρώπη, η γλωσσική αγωγή είναι βαθύτατα πολιτική και ηθική αγωγή. Το αύριο της Ευρώπης είναι το αύριο της παιδείας της και η ελληνική παιδεία, μέσω της γλώσσας της και των αρχαίων, μεσαιωνικών και νεότερων επιτευγμάτων της, έχει να προσφέρει πολλά σ' αυτό το ευρωπαϊκό, που είναι ταυτοχρόνως και ελληνικό, αύριο.

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Καθηγητής Γενετικής του Πανεπιστημίου
Πατρών